

Караева Н.О.

КЫРГЫЗ-КОРЕЯ НОМИНАТИВДИК БИРДИКТЕРИНИН ДИАХРОНИЯСЫНЫН ӨЗГӨЧӨЛҮГҮНҮН ФОНЕТИКАЛЫК ПЛАНЫ

Караева Н.О.

ФОНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДИАХРОНИЧЕСКОГО ПЛАНА КЫРГЫЗСКО- КОРЕЙСКИХ НОМИНАТИВНЫХ ЕДИНИЦ

N.O. Karaeva

HISTORICAL PHONETIC CHANGE NOMINATIVE CONSTRUCTION OF THE KYRGYZ-KOREAN LANGUAGE

УДК: 413-11-411

Аталган илимий макалада изилдөөчү тарабынан кыргыз-корей тилдериндеги номинативдик бирдиктердин тарыхый эволюциясы жана функционалдык өзгөчөлүктөрү комплекстүү анализденет. Ошондой эле гидронимдердин тилдик түзүлүштө маанилүү номинативдик бирдик экендиги аныкталып, кылымдар алкагында номинативдик бирдиктердин фонетикалык өзгөрүүсү ар тараптуу изилдөөгө алынган.

Негизги сөздөр: гидроним, гидроформант, этимон, сема, жыштык коэффициенти, колдонуу жыштыгы, гидроомонимдер, омонимикалык түртүлүшүү, катахреза, контонимация, денотат, семантикалык вакуум, реалема, геолнгвистика, негизги тил, субстрат.

В данной статье подвергается комплексному анализу эволюция и их функциональные особенности кыргызско-корейских номинативных единиц. В то же время, автором на примере кыргызско-корейских гидронимов доказаны, что гидронимы, в свою очередь, являются важной номинативной единицей и манифестацией формирования лексики кыргызско-корейских топонимов.

Ключевые слова: гидроним, гидроформант, этимон, сема, частотный коэффициент, частота словоупотребления, гидроомонимы, омонимичные отторжения гидронимов, катахреза, контонимация, денотат, семантический вакуум, реалема, геолнгвистика, лингвистический осмос, язык основа, субстрат.

In this paper, investigates historical phonetic change nominative construction and stages development of the Kyrgyz-Korean language. To their lexical meanings and of historical derivative nouns formed on the basis of the Kyrgyz-Korean language.

Key words: hydroniums, hydroformant, frequency coefficient, frequency of usage, homonymous rejection of hydroniums, a catachresis, a contamination, denotation, semantic vacuum, a realms, geolngvistics, a linguistic constant, linguistic osmosis, source language, substrate.

Жалпы түрк тилдеринин ичинде негизги лингвистикалык тутум болгон байыркы кыргыз тилинин структуралык табияты Ыраакы Чыгыштан (Нар, Наран) тарта Ички Монголиянын мейкин талааларына карай (Кыргыз-Мурен, Хыргыз, Кыргыз-Нур, Калхун-Кол) таралуусу евразиянын гидронимиялык тегиздигине, Корей аралдарына да өз таасирин көрсөтө алгандыгы азыркы мезгилдеги Чыгыш жана Түндүк Кореянын гидронимиясынан таасын байкалат. Кыргыз тилинин типологиялык

жактан болгон өзгөчөлүктөрү жана гидронимативдик системанын кыргыз-корей тилдеринин материалында илимий жактан такталуусу Санкт-Петербург университетинин алгачкы профессорлорунун бири Д.В.Поливановдун ысмы менен тыгыз байланыштуу. Ошондой эле кыргыз тилине таандык болгон элементтердин башка түрк тилдерини курамында терен талдоого алынуусуна А.Н.Самойлович, Казан университетинин приват-доценти М.А.Казем-Бек, П.М.Мелиоранский, Н.Ф.Катанов, Н.И.Ашмарин сыяктуу илимпоздор өз салымын кошушкан.

Ал эми кыргыз жана корей тилдеринин илимий типологиясы алгачкы жылдарда, негизинен корей тилинде иштелип чыккан салттуу структуралык окуунун негизинде гана жүргүзүлгөн. Мындай аракеттер кытай иероглифтик жазуусунун **иду** ыкмасын колдонгон Ким Бу Сиктин 1145-жылы жазылган «Үч мамлекеттин тарыхый жазылмалары» деп аталчу эмгегинин «Географиялык сүртүмдөр» бөлүгүндө орун алган. Эгерде белгилүү чыгыш таануучу Е.Д.Поливановдун пикиринде байыркы алтай доорундагы **млр//мор** формасы жалпы алтай көрсөткүчүнүн далили гана болуп саналбастан, түрк тилдеринин тарыхый өнүгүү доорундагы **ль//р** алмашуусуна баш ийген лингвистикалык фактор болуп саналат. Ал эми Ким Бу Сиктин жана Будда Ламасы Ирөндун «Үч мамлекеттин унутулган болмуштары» аталган эмгектеринде корей тилиндеги **суу** (水) концептин чагылдырган лексема катарында мүнөздөлөт. Ошондуктан да Н.Жапаровдун пикири боюнча азыркы кыргыз тилинде атрибутив катары сакталган **мөл** адективиттик маанидеги байыркы форманты корей тилиндеги өз валенттүүлүгү бүгүнкү күнгө чейин сактап калган **水** суу концептинин лингвистикалык эволюциясын көрсөткөн гидроним боло турган болсо, азыркы кыргыз тилинде гидронимдик семаны алып жүрүүчү атрибутивдик багыттагы гидроформант катарында аныкталган. Мисалы, Мөл-Булак, Мөл-Башат, Мөл-Тамчы ж. б. Азыркы кыргыз гидронимиясында «А + ГА» тибиндеги «атрибутив + географиялык аталыш» моделиндеги гидронимдер өзүнүн герафиялык жана семантикалык да активдүүлүгүн жогото элек деп айтууга болот. Ошондой эле аталган окумуштуу тарабынан Ыраакы Чыгышта жана Енисей дарыясы-

нын бойлорунда биздин замандын I-III кылымдарында отурукташкан палеоазиат тилдеринде, тагыраак айтканда айн, селкуп, нганасан, нивхи, чукот жана коряк тилдеринде сакталган Мөлгываам, Мөлпырканы, Мылгун, Мэлгывээм ж.б. гидронимдердин составында байыркы алтай доорунан бери жашоосун улантып келе жаткан *мөл* гидрофманты азыркы күнгө дейре картографиялык максатта пайдаланыла тургандыгы айтылат. Ал эми корей гидронимиялык системасындагы гидронимдердин синхрондук тибин ала турган болсок «N + N» тибиндеги «номантив+номинатив» синтагмасын жолуктурууга болот: Сомуль «уй+суу», Санмуль «ТОО+суу», Арэмуль «төмөнкү жер + суу» ж.б. Ал эми гидронимдик концептин манифестациясы катарында Умуль «кудук» түшүнүгүнүн лингвистикалык презентациясы катарында кызмат кылат. Бирок Ким Бу Сиктин, Со Го Джондун 1484-жылы жарыка чыккан Цычжи Тунцзянь (Чыгыш (корё) тарыхы боюнча) каталогунун үлгүсүндө түзүлгөн эмгегинде *муль* гидронимикалык термини менен биргеликте *хо//хон* жана *мо//му* гидронимдеринин активдүү позицияда болгондугуна күбө боло алабыз. Жалпы эле тилдик номинациянын анын ичинде гидронимдердин биринчи кезекте системанын ички мыйзамына баш ийген функционалдык потенциалын, жарамдуулугун жана сырткы дүйнөнү чагылдыруудагы когнитивдик жүк көтөрүмдүүлүгүнө байланыштуу илимий теориялык негиздерин аныктоо жаатында үзүрлүү эмгектенишкен окумуштуулар тил бирдиктеринин концептуалдык тарабын көп жылдар бою изилдешкендиги белгилүү. Мисалы, Б.А.Серебренников, Ю.С.Степанов, Н.Д.Арутюнова, В.Г.Гак, А.А.Уфимцева, Г.В.Кольшанский, Л.С.Ковтун, Э.С.Азнаурова, Е.С.Кубрякова, В.Н.Телия сыяктуу илимпоздор тилдик бирдиктин функционалдык тараптан өнүгүү мыйзам ченемдери, атоо функциясынын айрым өзгөчөлүктөрү боюнча үзүрлүү эмгектенишкен. Биз атап кеткен окумуштуулардын көп убакытты камтыган илимий иш аракетинин жемиши катарында СССР Илимдер Академиясынын сунуштоосу менен номинативдик бирдиктердин көп функционалдуулугун илимий жактан толук кандуу интерпретациялаган “Языковая номинация (*Общие вопросы*)” деген ат менен жалпы тил илиминдеги заманбап жана көйгөйлүү проблемага арналган фундаменталдуу эмгек жаралган (Языковая номинация (*Общие вопросы*). М., 1977, 360 с.). Биз атап өткөн илимий антологиялык эмгекте жалпы тилдик теориянын көрөнгөлүү көйгөйү, өзөктүү проблемасы болуп келген тилдик структуранын ички формасы, семантикалык уюткулуу бирдиктердин ортосундагы табигый байланыш жогорку денгээлде чечилген. Бизге белгилүү болгондой жер шарынын илимий коомчулугу эки системанын (коммунисттик – батыш демократиясы) антогонистик мамилесинин туткуну-

нан болуу менен илим идеологиянын таасирлүү куралына айланган. Жогоруда биз белгилеп өткөн илимий антологиялык эмгек батыштын илимий көз карашына, байкоочулук (наблюдательный) денгээлден ой жүгүрткөн илимпоздордун плюралисттик тезистерине берилген татыктуу илимий доктринанын милдетин аткаруу менен азыркы мезгилге дейре илимий зарылдыгын, баалуулугун жана актуалдуулугун жоготпой келет деп айтсак жанылыштык болбос. Алсак: “Адамзаттын дүйнө таанымы жалпы жонунан тилдик бирдиктер аркылуу ишке ашырылат, ал эми номинативдик бирдиктерде, сөздөрдө болсо биротоло материалдашат жана түбөлүкө катталат. Бир эле мезгилде тилдик белги атоо бирдиги катарында номинативдик системанын курамына кирип сырткы объективдүү дүйнөнүн сегменти катары келүүчү предметтин адам баласынын түшүнүгүн тынымсыз курчутуп, өнүктүрүп туруучу белгисин (суунун концептуалдык-практикалык манызы) чагылдырат жана атоо үчүн алынган белги, сапат адамдын ойлоосун калыптандырган тутум болуп саналат. **Мына ошондуктан номинативдик белги кандайдыр бир денгээлде сырткы дүйнөнүн звеносу катарында келүүчү денотат менен катышта болуу менен бирге эле атоого тандалып алынган объектинин маныздуу белгисин ойлом бирдигине, башкача айтканда сигнификатка айлануусун толук түрдө камсыздайт.** Бул дегенибиз адам баласынын, бир эле мезгилде тилдик коллективдин интеллектуалдык ойлом мейкиндигин кенейтүү менен аталган предметтин түшүнүк катары калыптануусуна алып келет” (А.А.Уфимцева, Э.С.Азнаурова, Е.С.Кубрякова, 30-31). Ошондой эле географиялык аталыштардын социалдык тарабына, лингво-коммуникативдик генезисине жана тилдик номинациянын лингво-гносеологиялык негизине байланышкан маселелер В.Телия, Г.В.Кольшанский тарабынан ырааттуу түрдө изилденип, теориялык принциптери такталган деп айтууга болот.

Литература:

1. Абдразакова Г.Ш. Концепт «Этот мир» в Кыргызской языковой картине мира//Наука и новые технологии №2, 2015.
2. Гумилев Л.Н. Собрание сведений по исторической географии Восточной и Срединной Азии. Чебоксары, 1960.
3. Ramstedt G.J. Ueber die Stellungdes Koreanischen. Journalde la Societe Finno-Ougrinne. Helsingfors – Helsinki, 1951, Bd 55, S. 56.
4. Джапаров Н.Р. Семантическая орбита кыргызской гидронимики. Б., 2011.
5. Поливанов Е.Д. Гласные корейского языка. I – Современное произношение гласных. II – Происхождение современных корейских гласных, – «Восточный сб.», кн. II, П.г., 1916, с. 344-348
6. Чон Як Ён. Трактат о реках. Пхеньян. 1962.

Рецензент: к.филол.н., доцент Эргешбаева Н.А.